

A specific direction inspired by the work of Kamoliddin Behzod, the great miniaturist of the Eastern Renaissance

Rustam JABBAROV¹

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

ARTICLE INFO

Article history:

Received April 2021

Received in revised form

20 April 2021

Accepted 15 May 2021

Available online

25 June 2021

ABSTRACT

The article is dedicated to the genius of Kamoliddin Behzod, and this is not in vain. They say that the study of the life and work of the great artist, who created the leading and unique school of oriental art of miniature, is more important than ever for recovering people, and that Kamoliddin Behzod lives a long and prosperous life.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

Movarounnahr,
Sharq Raphaeli,
latif,
miniature, real,
master, composition,
Renaissance,
Nakkosh, Varaksha,
Panjikent, Sopollitepa,
Koratepa, Bolaliktepa,
spool, sculpture.

Sharq uyg'onish davri yetuk san'atkori buyuk miniatyurachi musavvir Kamoliddin Behzod ijodi ta'sirida yuzaga kelgan o'ziga xos yo'naliш

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

Movarounnahr,
Sharq Rafaeli,
latif, miniatyura, real,
usta, kompozitsiya,
Renessans, estetik,
Naqqosh, Varaksha,
Panjikent, Sopollitepa,
Qoratepa, Bolaliktepa,
shpul, haykal.

Ushbu maqolada Kamoliddin Behzod dahosi, ijodiyotiga alohida e'tibor qaratilgan va bu bejiz emas. Sharq miniatyura san'atida yetakchi va betakror mакtab yaratgan buyuk musavvir hayoti va faoliyatini o'rganish o'zligini qayta tiklayotgan xalq uchun har qachongidan ham ko'ra muhimroq ahamiyat kasb etishi hamda Kamoliddin Behzod uzoq va sermahsul hayoti xaqida qisqacha ma'lumot keltirilgan.

¹ Senior Lecturer, Tashkent State Pedagogical University named after Nizami. Tashkent, Uzbekistan.

Уникальное направление, вдохновленное творчеством Камолиддина Бехзода, великого миниатюриста Восточного Возрождения

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Мовароуннекр,
Рафаэль Востока,
латиф,
миниатюра,
реальный,
мастер,
композиция,
Возрождение,
эстетика,
Наккош,
Варакша,
Панджикент,
Сополлитепа,
Коратепа,
Болаликепа,
шпулька, скульптура.

Статья посвящена гениальности Камолиддина Бехзода, и это не зря. Говорят, что изучение жизни и творчества великого художника, создавшего ведущую и уникальную школу восточного искусства миниатюры, как никогда важно для выздоравливающих людей, и что Камолиддин Бехзод жил долгой и благополучной жизнью.

“Bizning havas qilsa arziydigan buyuk tariximiz bor. Havas qilsa arziydigan ulug’ ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Va men ishonaman, nasib etsa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va san’atimiz ham albatta bo’ladi”²

Mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qayerda yo’q³.

Movarounnahr va Xurosonda XV asrdagi Renessans (Uyg’onish davri) vakillaridan biri, Navoiyning shogirdi, “Sharq Rafaeli”, ulug’ musavvir va miniatyurasoz Kamoliddin Behzoddir.

Nafaqat musulmon Sharqi xalqlari, balki butun dunyo xalqlari san’ati tarixida sezilarli iz qoldirgan, uning taraqqiyotiga o’zining barakali hissasini qo’shgan zabardast musavvir Kamoliddin Behzod 1455-yilda Hirotda kambag’al hunarmand oilasida dunyoga kelgan. Behzod ota-onadan juda erta ajraldi. Uni bolaligidayoq Hirotning mashhur musavviri Amir Ruhillo (Mirak Naqqosh) o’z tarbiyasiga olib, tutingan otasi bo’ldi va Kamoliddinga tuz-non berib, kiyim-bosh bilan ta’minlab, har tomonlama ilmli qilib voyaga yetkazdi. Yosh Kamoliddin Mirak Naqqosh tarbiyasida, uning Hirotdagi Nigoristonida (san’at akademiyasida) naqqoshlik va miniatyurasozlik hunarining sir-asrorlarini o’rganadi [1-5].

Behzodning buyuk musavvir, naqqosh va miniatyurasoz bo’lib yetishuvining muhim omillaridan biri – bu uning XV asrning ikkinchi yarmida mashhur shoir Alisher Navoiyning nazariga tushib, badiiy g’oyaviy va estetik jihatdan ulug’ mutafakkir va homiy dahosidan bahramand bo’lganligidadir. San’at va nafosatga ishtiyoqi nihoyatda kuchli bo’lgan Behzod

² Шавкат Мирзиёев 2017 йил 3 август куни мамлакатимиз ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги нутқи. <https://uza.uz/uz/posts/adabyet-va-sanat-madaniyatni-rivozhlantirish-khal-imiz-mana-03-08-2017>

³ Шавкат Мирзиёев Xalq so’zi online 21-dekabr 2018 y. <https://xs.uz/uz/post/shavkat-mirziyoev-mamlakatimizdagidek-boj-tarikh-bobolarimizdek-buyuk-allomalar-hech-qaerda-joq>

g'oyatda mehnatsevarligi, zahmatkashligi, o'tkir aqlu zakovati tufayli iste'dodi kundan-kunga ortib boradi va tez orada Hirotda mashhur musavvir bo'lib taniladi. Alisher Navoiyning mактабдoshi va do'sti, podshoh Sulton Husayn Boyqaro Behzodni o'z huzuriga – saroyiga jalb qiladi, unga saroydan maxsus joy ajratib, ijodiy ishlar bilan shug'ullanishi uchun barcha sharoitlarni muhayyo qilib beradi. 1487 yilda esa Behzod Sulton Husayn Boyqaroning shaxsiy farmoni bilan Hirotdagi sultanat kitobxonasiga boshliq etib tayinlanadi [6-11].

XV asr oxirlariga kelib Hirotdagi Temuriylar sultanati avj olib borayotgan toju-taxt uchun o'zaro jangu jadallar tufayli asta-sekin yemirila boshlaydi. Bu davrga kelib Behzodning Hirotdagi eng sevimli homiysi – Mavlono Abdurahmon Jomiy (1492-yilda), so'ng ustozi Alisher Navoiy (1501-yilda) birin-ketin olamdan o'tadilar. 1506-yilda Hirotdagi Temuriylar sulolasining so'nggi qudratli vakili Sulton Husayn Boyqaro vafot etadi. Shundan keyin shahzodalar Hirot sultanatini halokat yoqasiga olib keladilar. 1507-yilda ko'chmanchi o'zbek qabilalarining xoni Shayboniyxon (Shoybekxon) Hirot taxtini osonlik ila ishg'ol etadi. Bunday beayov to'qnashuvlar, toju-taxt uchun uzlusiz qonli ur-yiqitlar sharoitida ham Kamoliddin Behzod Hirotda qolib, o'zining ijodiy faoliyatini davom ettiradi. Behzod uch yilcha Hirotda Shayboniyxon sultanatiga qarashli saroya ish olib borarkan, Behzod san'ati oldida lol qolgan Shayboniyxon uning ijodiy ishlariga to'sqinlik qilmaydi, aksincha, bu ulug' miniatyurasozga ishlashi uchun qulay sharoit yaratib beradi. Behzod Shayboniyxonning tasvirini ayni o'sha yillari chizgan bo'lishi kerak.

1510-yilda Shayboniylar lashkari bilan Erondagi kuchayib borayotgan Safaviylar sultanati lashkari o'rtasida Marv yonidagi tohirobod degan joyda shiddatli jang bo'ladi. Jang maydonida Shayboniyxon qo'shinlari tor-mor etiladi. Shunday qilib, 1510 yilda Hirot Safaviylar qaramog'iga o'tadi.

Shoh Ismoil Safaviy 1512-yilda Hirotdagi bir necha iste'dodli san'atkorlarni sultanat poytaxti Tabrizga olib ketadi. Hirotdan Tabrizga olib ketilganlar orasida zabardast san'atkor Kamoliddin Behzod va uning bir guruh iste'dodli shogirdlari ham bor edi. Bu paytga kelib Behzod va uning Hirotdagi musavvirlik maktabining dovrug'i butun Sharqqa tarqalgan edi [12-15]. Behzodning san'atini yuksak qadrlagan Shoh Ismoil Safaviy ham naqkoshga ijod qilmoq uchun Tabrizda barcha zarur sharoitlarni yaratib beradi. Behzod va uning shogirdlari Tabrizda o'zlarining ijodiy ishlarini samarali ravishda davom ettiradilar. Behzod Tabrizda Hirotdan keyingi nafis tasviri san'at (miniatyurasozlik)ning yana bir ulkan maktabini yaratadi. O'sha paytlarda Tabrizda, umuman Eron san'atida ham ichki siyosiy ahvol yaxshi emas edi. O'smonli turk sultoni Salim Poshsha Eronga ketma-ket tahdid solib turardi. 1514-yilda Eron va Turk qo'shinlari o'rtasida Tabriz yaqinidagi Choldoron degan keng tekisliqda qattiq va dahshatli jang bo'lib, bu jangda Safaviylar sultanati mag'lubiyatga uchraydi. Shoh Ismoil Safaviy jang maydonidan qochib, zo'rg'a qutulib qoladi. Bir yilcha Tabriz turklar qaramog'ida bo'ladi.

Behzodning sho'rlik boshiga yana og'ir musibatlar tushadi. Tabrizdagi eng e'tiborli san'atkor bo'lganligi uchun Behzodni, boshqa bir atoqli xattot Shoh Mahmud Nishopuriyni turklar o'z yurtiga o'lja qilib olib ketmasliklari uchun podshoh amriga binoan, Tabriz atrofidagi bir g'orga majburan yashirib qo'yadilar. Eronda nashr etilgan "Saromadani hunar" asarida yozilganidek, o'z saroyidagi xazinalar ichidagi eng nodir va noyob gavhar (Behzod)ning turklar qo'liga tushib qolmasligi uchun ishonchli joy (bir ulkan g'or)ga yashirib ketgan Shoh Ismoil Safaviy jangdan yengilib chiqqach, o'z mulozimlaridan biriga

bergan ilk savollari quyidagilardan iborat bo'lgan: "Behzod qalay? Uning joni omonmi? Uni, turklar olib ketmadimi?"

1512–1522-yillar Behzod hayotida og'ir va musibatli yillar bo'ldi. Bu yillar orasida u ahyon-ahyonda ona yurti Hirotg'a ham borib kelib turgan. 1522-yilda Shoh Ismoil Safaviy maxsus farmon chiqarib, Behzodni Tabrizdagi saltanat kitobxonasiiga boshliq etib tayinlaydi. 1524-yilda Shoh Ismoil Safaviy vafot etib, uning o'rnnini o'g'li yosh shahzoda Taxmasp egallaydi.

1537-yilda (xijriy 942) keksayib qolgan Behzod Hirotda suyukli jiyani va shogirdi Rustam Alining o'lim to'shagida yotganligidan xabardor bo'lib, uni ko'rmoq uchun ona shahri Hirotg'a otlanadi. Lekin u Rustam Ali diydoriga yetisha olmaydi. Behzod Hirotg'a yetib kelguncha u olamdan o'tgan bo'ladi. Bunday judoliqdan qattiq qayg'urgan, keksa mo'ysafid Behzodning o'zi ham og'ir xastalanib, 1537-yilda Hirotda olamdan o'tadi. Uni ham Hirot aholisi chuqur iztirob ila, zo'r motam ostida shahar yonidagi Ko'hi Muxtor tog'i yonbag'riga, jiyani va shogirdi Rustam Alining qabri yoniga dafn qiladilar [16-19].

O'z asrining yagonasi bo'lgan Behzod shunday buyuk, benazir zotki, unday kishilar onadan juda kam tug'iladi. Qazo (o'lim) uning umriga xotima yasadi, ajal uning tabarruk tana tuprog'ini yerga toshpirdi. Bu suvratlar Behzod vafotining tarixini (yilini) mendan so'radi. Unga g'am-g'ussa bilan shunday javob berdim: "Behzodning vafot etgan yilini bilmoqchi bo'lsang, "Xoki qabri Behzod" jumlasidan abjad hisobi hijriy 942-yil chiqadi. Bu yil milodiy hisobda 1537-yilga to'g'ri keladi).

Demak, Kamoliddin Behzod uzoq va sermahsul hayot yo'lini bosib o'tdi. Husayn Boyqaro, Shayboniyxon, Shoh Ismoil Safaviy, Shoh Taxmasp Safaviylar hukmronlik qilgan turli-tuman, bir-biriga bag'oyat ziddiyatlari to'rt saltanatni ko'rди, Temuriylar sulolasi poytaxti Hirotda va Safaviylar poytaxti Tabrizda yashab, o'z davrining barcha azob-uqubatlarini o'z ko'zi bilan ko'rib mushohada qildi, o'z atrofini o'rab turgan ijtimoiy borliqdan olgan o'ta boy va rang-barang taassurotlarini, ichki kechinmalarini, latif va nozik kayfiyatlarini o'zining sermahsul va go'zal ijomida zo'r mahorat hamda kuchli zavq va ishtiyooq bilan tasvirladi [20-25].

Behzod miniatyura san'ati tarixida maxsus maktab "Behzod makkabini" yaratdi. U real hayot hodisalari va tabiatni tasvirlash uslubi, bo'yoqlardan foydalanish vositalari, rasmga olinayotgan voqealarni nozik chiziqlarda ifodalash yo'llari, inson kayfiyati va harakatini aks ettira bilishdagi ustaligi, rasm kompozitsiyasining kengligi va turli-tuman hodisalarni qamrab olabilishi, ajoyib estetik zavq uyg'otishi bilan miniatyura san'atini yangi bosqichga ko'tardi, uning tarixida yangi davr yarattdi. Behzod miniatyuralari uning tirikligidayoq va ayniqsa, undan so'ng musulmon Sharqida va G'arbda ham bu san'atning eng oliy yutug'i deb tan olindi hamda eng qimmatli san'at asarlari sifatida mashhur bo'lib ketdi. Behzod ijodi va merosini o'rganuvchi mutaxassislar fikricha, uning hozirgacha ma'lum bo'lgan asarlari taxminan o'ttizta rasm va rasmlar turkumidan iborat, ulardan eng mashhurlari quyidagiladir:

1. Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" siga ishlangan miniatyuralar.
2. Husayn Boyqaroning majlislari tasvirlangan muraqqa'dagi 40 dan ortiq go'zal miniatyuralar.
3. Abdurahmon Jomiyning "Solomon va Ibsol" asariga ishlangan rasmlar.
4. Amir Xusrav Dehlaviyning "Xamsa" siga ishlangan 33 ta ajoyib miniatyura.
5. Sa'diyning "Bo'ston" asariga ishlangan go'zal rasmlar.
6. Nizomiy Ganjaviyning "Xamsa" asariga chizilgan noyob va benazir miniatyuralar.

7. Abdulloh Xotifiyning “Temurnoma” asariga chizilgan rasmlar.
8. Sa’diyning “Guliston” asariga ishlangan nafis miniyaturlar.
9. Abdurahmon Jomiy tasviri.
10. Husayn Boyqaro tasviri.
11. Shayboniyxon tasviri.
12. Shoh Taxmasp tasviri.
13. Shoir Abdulloh Xotifiy tasviri.
14. Tuyalar jangi.
15. Raqsi darvish (darvishlar raqsi).
16. Samarqandda madrasa qurilishi va hokazolar.

Behzod o’ta saxiy va mehribon ustod sifatida juda ko’p atoqli miniyaturasoz, musavvir va naqqoshlarni tarbiyalab voyaga yetkazdi.

XV–XVI va undan so’nggi asrlarda Kamoliddin Behzod shogirdlarini Hirotda, Tabrizda, Buxoroda, Samarqandda, Sherozda, Isfahonda, Istanbulda, Hindistonda, shuningdek, ulkan Sharqning boshqa juda ko’plab shaharlarida uchratish mumkin edi. Sulton muhammad Qosim Ali Chehrakushoy, Darvish Muhammad, Ustod Muhammadiy, Muzaffar Ali, Yusuf Mullo, Rustam Ali, Shayxzoda Xurosoniy, Shoh Muzaffar, Mir Said Ali, Mahmud Muzahxib, Abdullo kabi o’ndan ziyod atoqli musavvirlar Behzod maktabini, uning uslubini o’z zamonalari taqozolariga binoan zo’r muvaffaqiyat bilan davom ettirganlar. Behzod maktabining hozirgi zamondagi davomchilarini Afg’onistonda (Ustod Muhammad Said Mash’al), Eronda (Karim Tohirzoda Behzod), O’zbekistonda (marhum Ustod Chingiz Ahmarov) va boshka Sharq o’lkalarida ham ko’rish mumkin. Hozirda Sharq va Ovro’po mamlakatlarida san’at, rassomchilik tarixini o’rganishda miniyatura chizish tarixi, xususan, Behzod miniyatura maktabi alohida o’rganiladi va tadqiq etiladi hamda maxsus maktablarda o’qitiladi. Behzodning musavvirlar mahorati va maktabi Temuriylar davri madaniyati tarixiga bag’ishlangan barcha tadqiqotlarda o’z davri san’atining ajoyib yutug’i sifatida alohida ta’kidlab o’tiladi. Behzod nafaqat Sharq xalqlari musavvirchiligi tarixida, balki jahon rasm san’ati tarixida o’chmas iz qoddirgan, o’zining ajoyib va qimmatbaho miniyatura durdonalari bilan butun dunyo madaniyati tarixida salmoqli o’rin olgan buyuk va zabardast san’atkordir.⁴

O’rta Sharqda tasviriy san’at sohasida asosiy taraqqiyot yo’nalishini belgilab bergen Behzod o’zidan oldingi rassomlarning an’analarini davom ettirib, ayni vaqtida badiiy uslubdagi shartlilikni saqlagan holda uni yangi ijodiy uslublari bilan boyitdi. Uning qalamiga mansub “Otasi Majnun huzurida”, “Bahrom xazina ustidagi ajdarni o’ldirmoqda”, “Samarqandda masjid qurilishi” lavhalari tasvirlaridagi betakrorlik, ayniqsa, voqelikning hayotiy va nozik tasvirini ko’rgan kishi hayratda qoladi [26-29]. Uning yaratgan portretlari, shakl-tasvirdan farqlanib inson ma’naviy qiyofasi, ruhi, his-tuyg’ulari, xulq-atvori va botiniy olamini aks ettirishga ahamiyat bergen.o’arbda uyg’onish davrining ulug’ rassomlari Leonardo da Vinci, Mikelanjelo, Rafael Gisian o’z asarlari bilan besh asrdan buyon butun jahon ahlini hayratga solib, to’lqinlantirib kelayotgan bo’lsalar, Sharqda xuddi shu davrda yashab ijod qilgan Kamoliddin Behzod kabi siymolarning iste’dod kuchi, asarlari ko’lami ham shu darajada buyukdir. Chunki bunday zotlar o’z davri, yashagan muhitnigina emas, barcha davrlarga, xalqlarga xos umuminsoniy xislat va xususiyatlarni ifoda etadilar. Uning yaratgan asarlari, shved san’atshunos olimi Martin ta’kidlaganidek,

⁴ “Маънавият юлдузлари” (Абдулла Қодирий номидаги ҳалқ мероси нашриёти, Тошкент, 1999) китобидан олинди. <https://saviya.uz/hayot/tarjimai-hol/kamoliddin-behzod-1455-1537/?imlo=k#>

XV asr Italiya va Nederlandiya rassomlari dunyo ahlini qanchalik hayratlantirgan bo'lsa, Behzod asarlari ham shunchalik to'lqinlantirgan. Behzod tasviriy san'at olamida saxiy va mehribon ustoz sifatida ham juda ko'p atoqli musavvir va naqqoshlarni tarbiyalagan. 1903-yilda Germaniyada san'at ko'rgazmasi ochildi. Unda Behzod va shogirdlarining asarlari namoyish etiladi. Dunyoga mashhur impressionist fransuz rassomlari Anri Matiss va Sezanilar ko'rgazmada Sharq rassomlari asarlaridagi bir-biriga zid, keskin ranglar bilan ishslash san'atini ko'rib hayratga tushadilar. Bugungi kunda ham Sharq va Yevropa mamlakatlarida san'at va rassomchilik tarixi, xususan, miniatyura chizish san'atini egallashda Behzod miniatyura maktabi alohida o'rganiladi va tadqiq etiladi. Behzod o'sha davrda chizgan suratlari ostiga "Shikasta qalamli faqir Behzod", "Qalami shikasta, nomurod faqir Behzod umri yetmishdan oshganda ushbu ishga qo'l urdi" deya imzo chekadi. Ko'rinish turibdiki, mo'yqalam sohibi bir zum ham o'z Vatanini unutmaydi. Sharq xalqlarining mushtarak iftixori, buyuk farzandi bo'lmish Kamoliddin Behzod o'zidan keyngi avlodga boy, rang-barang va ajoyib tasviriy san'at asarlarini meros qilib qoldirdi. Ta'kidlash joizki, Behzod faqat Sharq xalqlari tasviriy san'ati tarixidagina emas, jahon san'ati tarixida ham o'chmas iz qoldirgan buyuk iste'dod sohibidir.⁵ Yillar, asrlar otaveradi, har bir zamon kishilari buyuk iste'dod egasi Kamoliddin Behzod ma'naviy xazinasiga qayta-qayta murojaat etaveradilar. Kamolliddin Behzod dahosi, ijodiyotiga bugun alohida e'tibor qilishimiz beziz emas. Sharq miniatyura san'atida yetakchi va betakror maktab yaratgan buyuk musavvir hayoti va faoliyatini o'rganish o'zligini qayta tiklayotgan xalq uchun har qachongidan ham ko'ra muhimroq ahamiyat kasb etayapti. XV-XVI-asrlar o'zbek xalqi tarixining oltin sahifalaridan desak, yanglishmaymiz. Amir Temur sultanatida yuzaga kelgan uyg'onish davri, yuksak darajadagi ijodiy va qulay tarixiy muhit tufayli Mirzo Uluqbek, Abduraqmon Jomiy, Alisher Navoiy, Kamoliddin Behzod singari ko'plab buyuk olim, faylasuf, shoir, musavvir san'atkorlar samarali ijod etishdi. Ular orasida Kamoliddin Behzod nafaqat Turonzamin xalqlari madaniyati va san'ati mehri kuchli, madani vatanparvar, ijodkor xalq bo'lib kelgan. Otashparastlik, budda dini davrlarida yaratilgan Varaxsha, Panjikent, Sopollitepa, Qoratepa, Bolaliktepadagi muhtasham saroylar devordagi ulkan suratlar, tosh va sopol haykallar ajodolarimiz qadimgi davrlardayoq mukammal san'at obidalari yaratganliklaridan guvoqlik berib turibdi. Islom dini keng tarqalgach, nafis san'at turlari ko'proq qo'lyozma kitoblar, alohida muraqqalar (albomlar) tarzida namoyon bo'la boshladi. Natijada qog'oz, kitob ko'paydi, xalqimizning savodxonligi yuqori darajaga ko'tarildi. Sohibqiron Amir Temur davrida madaniyat, ilm, fan, san'at rivojiga katta e'tibor bergenligi tarixdan ma'lum. Shu boisdan ham bu davrda oldingi zamonalardagiga nisbatan bir necha marta ko'p qo'lyozma asarlar yaratildi. XV-asrning ikkinchi yarmida shoir, san'atkor, olimlar ijodi yana ham gurkirab o'sdi. Ular yaratgan qo'lyozmalarni ziynatlash, bezash va rasmlar bilan boyitishga iqtijoq har qachongidan qam ko'ra oshdi. Ana shunday davr tarix sahnasida Kamoliddin Behzod shaxsi paydo bo'ldi. Uning musavvir sifatida shakllanishida Alisher Navoiyning beyqiyos xizmati bor. O'sha davrdagi ta'riflar bilan aytganda, "asr nodiri, musavvirlar peshvosi" bo'lmish Behzod ijodkor sifatida murakkab yo'lni bosib otti⁶.

Buyuk miniatyurachi musavvir, Sharq uyg'onish davri yetuk san'atkori. Hirot miniatyura maktabi asoschisi; muzahhiblar yetakchisi, ustozи.

⁵ Очил Тоҳиров "Хуррият"дан олинди. <https://saviya.uz/hayot/nigoh/kamoliddin-behzod/#>

⁶ Р.Р.Шабаратов. «MINIATYURA» о'quv qo'llanma, "IQTISOD – MOLIYA" NASHRIYOTI. T – 2011. (62-63 betlar)

Xulosa qilib aytganda “Ikkinch Moniy” degan faxriy unvonga sazovor bo’lgan. Sharq miniatyura san’atida Behzod ijodi ta’sirida (XV asr oxiri – XVI asr boshlarida) yuzaga kelgan o’ziga xos yo’nalish. Kamoliddin Behzod asos solgan va uning shogirdlari, izdoshlari (Qosim Ali, Darvesh Muhammad, Muzaffar Ali, Hoji Muhammad, Mir Sayd Ali Termiziy, Mahmud Muzahhib va boshqalar) tomonidan rivojlantirilgan. Behzod miniatyura maktabi Sharq tasviriy san’atining an’anaviy xususiyatlari (mujassamot yechimi, badiiy uslubdagi shartlilik)ni saqlagan holda uni yangi ijodiy an’analar bilann boyitdi. Behzod miniatyura maktabi Buxoro, Tabriz va Hindiston miniatyura maktablariga ham samarali ta’sir ko’rsatgan. Hatto XX-asr boshlarida Yevropada yuzaga kelgan impressionistlar ijodida ham Behzod miniatyura maktabi ta’sirini ko’rish mumkin. O’zbek rassomlaridan Ch. Ahmarov, Usto Mo’min (A. Nikolaev), Sh. Hasanova, J. Umarbekov, T. Muhammedov, T. Sa’dullaev, Sh. Muhammadjonov va boshqalar o’z ijodlarida Behzod miniatyura maktabi an’analaridan foydalangan. Uning shogirdlari Behzod an’analarini butun O’rta Sharqqa yoydilar [30-34]. Behzod an’analari keyingi davr rassomlari ijodiga ijobiy ta’sir ko’rsatdi (Behzod miniatyura maktabi). Behzod ijodi va merosi san’atshunoslar, rassomlar tomonidan keng o’rganiladi. Behzod nomini abadiylashtirib, O’zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimovning farmoni (1997 y. 23 yanvar)ga binoan Kamoliddin Behzod nomidagi Davlat mukofoti ta’sis etildi; Milliy rassomlik va dizayn institutita Behzod nomi berildi. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori (1997 y. 23 dekabr)ga binoan, Toshkent, Samarqand shaharlarida va xorijiy mamlakatlarda YuNESKO homiyligida Behzod tavalludining 545 yilligi keng nishonlandi (2000 y. noyabr), uning va izdoshlarining ijodini o’rganish, merosiga oid ashyolarni to’plashga hamda Toshkent shahrida Behzod nomidagi memorial bog’ barpo etishga kirishildi. 2000 y. 23 noyabrdan Toshkentda Temuriylar tarixi davlat muzeyida Behzodga bag’ishlab Buyuk Britaniya, Turkiya, Hindiston, Ozarbayjon, Tojikiston va O’zbekiston san’atshunos olimlari ishtirokida xalqaro ilmiy konferensiya o’tkazildi. Yubiley munosabati bilann Behzod hayoti va ijodiga bag’ishlangan bir qancha tadbirlar amalga oshirildi. Jumladan, «Kamoliddin Behzod» hujjatli filmi yaratildi (2 qismli, 2000). Ad.: Norqulov N., Kamoliddin Behzod, T., 1964; Alisher Navoiy dostonlariga ishlangan rasmlar (Albom muallifi Hamid Sulaymon), T., 1970; Norqulov N., Nizomitdinov I., Miniatyura tarixidan lavhalar, T., 1970; Usmonov A., Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi, T., 1977; Kamaliddin Bexzad: K 525 letiyu so dnya rojdeniya. Materialы nauchnoy konferensii, T., 1984; Ashrafi M. M., Bexzad i razvitie buxarskoy shkolы 16v., Dushanbe, 1987; Usmonov O., Madraimov A., Kamoliddin Behzod, T., 2000; Ko’ziev T., Behzod va tamaddun. T., 2000. Abdumajid Madraimov.⁷

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. P.P. Shabarotov. “Miniatyura” Toshkent. “Tafakkur”. 2011.
2. Sh. K. Shoyoqubov. O’zbekistonning hozirgi rangtasvir miniatyura san’ati (Musavvir) 1996.
3. P. Shabarotov. Lakli miniatyura “Kompozitsiya” Toshkent. “Yangi asr avlodи”. 2007.
4. S.S. Bulatov. P.P. Shabarotov. Muallimlar oliygohi uchun miniatyura san’ati fanidan dastur. Toshkent. 1995.
5. Sh.K. Shoyoqubov. Zamonaviy O’zbekiston miniatyurasi. “O’zbekiston” 2006.

⁷ Ўзбекистон миллий энциклопедияси 293-296 б. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» “Б” ҳарфи. Давлат илмий нашриёти ТОШКЕНТ. <https://n.ziyouz.com/kutubxonan/category/11-o-zbekiston-milliy-ensiklopediyasi>

6. Djumaevich K. K., & Toshkuvatovich D.S. (2021). The book of principle of human specialist. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 7077-7088. <http://dx.doi.org/10.5958/2249-7137.2020.00837.X>
7. Ruslan K. (2021). The creative technologies for teaching students to work in short-term colors. Academicia: An international multidisciplinary research journal, 11(2). <http://dx.doi.org/10.5958/2249-7137.2021.00448.1>.
8. Avazbaev A.I., Xudayberganova M.E. Formirovanie neobychnogo ili kreativnogo myshleniya u uchashchixsyu v protsesse obucheniya. Mejdunarodnyy nauchnyy jurnal «VESTNIK NAUKI» № 5 (26) T. 3 MAY 2020 g.
9. Talipov K.N. (2021). Is graphics important in painting? Academicia: an international multidisciplinary research journal, 11(1), 984-990. DOI: <http://dx.doi.org/10.5958/2249-7137.2021.00117.8>
10. Talipov N.X., & Aliev N.S. (2021). The importance of perspective in teaching art to future fine arts teachers. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 10(2), 97–103.
11. DOI: <http://dx.doi.org/10.5958/2278-4853.2021.00051.3>
12. Amirqulov K., & Abdumatalibova S. (2019). Heuristic Teaching Technology and Its Practical Application Which in Teaching of Draftsmanship. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 17(1), 281–284.
13. <https://ijpsat.ijsht-journals.org/index.php/ijpsat/article/view/1308>
14. Rasulov Murad Absamatovich; Malikov Kozim Gafurovich; Jabbarov Rustam Ravshanovich. "Prikladnoe iskusstvo i xudojestvenno dekorativnoe iskusstvo". 2020/4/24. № DGU 08072, DGU 2020 0409.
15. Valiev, A. (2021). About the features of the perspective of simple geometric shapes and problems in its training. Збірник наукових праць SCIENTIA.
16. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/10540>
17. Tashimov N., & Samandar Z. (2021). Improving the quality and efficiency of teaching descriptive geometry in a credit-modular system. ACADEMICIA: An international multidisciplinary research journal, 11(2), 730-733. DOI: 10.5958/2249-7137.2021.00398.0
18. Tashimov N., & Samandar Z. (2021). Improving the quality and efficiency of teaching descriptive geometry in a credit-modular system. ACADEMICIA: An international multidisciplinary research journal, 11(2), 730-733. <https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.952>
19. Mansurov, N., & Jalilova, V. (2021). Metodika professionalnogo obucheniya – nauchnaya otrasl professionalnoy pedagogiki. Zbirnik naukovix pras SCIENTIA. viluchenno iz <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/10515>
20. Talipov N. (2019). Artistic Analysis of Portraits and Other Genres. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 17(1), 317-320.
21. Jabbarov R. (2021, April). Developing Students' Creative abilities through teaching "Landscape Color Picture" IN HIGHER EDUCATION SYSTEM. In Конференции. <https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1088>
22. Malikov K.G. (2020). Theory and practice of construction of axonomertic projects. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(9). <http://www.idpublications.org/ejrres-vol-8-no-9-2020/>
23. Hasanov A.A. (2020). Peculiarities of preparing teachers for the development and use of e-learning resources. Theoretical & Applied Science, (9), 15-17.

24. Khalimov M., & Soliddinova S. (2021). The knowledge gained by students in engineering graphics and its transformation to experience and skill. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 10(1), 260-264. DOI: <http://dx.doi.org/10.5958/2278-4853.2021.00040.9>
25. Rasulov M. (2021). Nauchit studentov vo vneshkolnyx ucherejdeniyax sostavlyat kompozitsii na urokax rezby po derevu. Zbirnik naukovix pras А'ОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.44>
26. Akhmedov M.U., & Kholmatova F. (2021). Formation of creative processes in students through teaching composition in fine arts. Збірник наукових праць А'ОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.03>
27. Jabbarov R., & Rasulov M. (2021). Further formation of students'creative abilities by drawing landscapes in painting. Збірник наукових праць А'ОГОС.
28. Xalilov R. (2021). Important factors for teaching students to work on landscape composition. Збірник наукових праць А'ОГОС.
29. Ne'mat A.M., & Ankabaev R.T. (2018). Methodological Principles of Training Fine Arts. Eastern European Scientific Journal, (6).
30. Ne'mat A.M., & Ankabaev R.T. (2018). Methodological Principles of Training Fine Arts. Eastern European Scientific Journal, (6).
31. Urokova S.B. (2020). Advantages and disadvantages of online education. ISJ Theoretical & Applied Science, 09(89), 34–37.
32. Urokova Sh., & Tuhtashev U. (2019). Trends of electronic education development. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, Vol. 7 No. 12.
33. D. Sharipov, A. Abdukadirov, A. Khasanov and O. Khafizov, "Mathematical model for optimal siting of the industrial plants", 2020 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT), Tashkent, Uzbekistan, 2020, pp. 1-3, doi: [10.1109/ICISCT50599.2020.9351476](https://doi.org/10.1109/ICISCT50599.2020.9351476)
34. Hasanov A.A. (2020). Peculiarities of preparing teachers for the development and use of e-learning resources. Theoretical & Applied Science, (9), 15-17.
35. Nurtoev, S. Makhkamova Issues of preparing students for artistic and creative activity Russia, Kazan Young scientist 2016/7 687 st <http://www.moluch.ru/>
36. Bulatov S. (2021). Principles of Using Scientific Discoveries in Modernization of The Art Education System. Psychology and Education Journal, 58(2), 1221–1225. www.psychologyandeducation.net
37. Saodat B. Maxkamova, Sunatulla F. Abdirasilov. Fine Arts Value in Patriotic School Education. Eastern European Scientific Journal. Ausgabe 5-2018. pp-70-74. ISSN 2199-7977. DOI 10.12851/EESJ201805 www.auris-verlag.de